

Людмила АРИСТОВА, Інна МУСТЯЦА

г. Николаев

РАЗВИТИЕ ЧУВСТВО РИТМА НА УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье определена сущность понятия «ритм», охарактеризовано музыкальное восприятие как сложный процесс, основой которого является способность слушать, эмоционально переживать музыкальное содержание произведения. Проанализированы методические аспекты развития ритмических способностей на уроках музыкального искусства в начальной школе. Проведен анализ методических основ развития чувства ритма у младших школьников, освещены педагогические приемы работы с учащимися начальных классов на уроках музыкального искусства. Определены пути дальнейшей научной работы по разработке эффективной методики развития чувства ритма на уроках музыкального искусства в начальной школе.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, ритм, чувство ритма, урок музыкального искусства, младшие школьники.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2017

УДК 376-056.262/.263-056.36-053.4:316.77:37.012

Наталія БАБИЧ

м. Київ

n.babych@kubg.edu.ua

СТАН СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ, ІНТЕЛЕКТУ ТА ПРИ ПОЄДНАННІ ЦИХ ПОРУШЕНЬ

У статті висвітлені методичні засади дослідження стану сформованості комунікативного потенціалу у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору, інтелекту та при поєднанні цих порушень. Дане питання є неоднозначним, про що і йдеться в змісті публікації та висвітлюється стан вивчення даної проблеми в сучасній корекційній педагогіці. Описано діагностичний комплекс для визначення стану сформованості комунікативного потенціалу відповідно до виділених компонентів й встановлені рівні його сформованості у дошкільників з порушеннями зору, інтелекту та при поєднанні цих порушень.

Ключові слова: комунікативний потенціал, комунікативне ядро, комунікативні периферія, комунікативні навички, комунікативна діяльність, діти з порушеннями зору та інтелекту.

Пріоритетним завданням сучасної системи корекційної освіти є створення відповідних умов для розвитку і самореалізації кожної дитини. Оскільки за останні десятиріччя відбулось усвідомлення того, що повноцінне спілкування дитини з соціальним оточенням є не тільки головним чинником її психічного та соціального розвитку, а й чинником попередження та подолання можливих труднощів на шляху особистісного становлення. Безумовно, повноцінне спілкування неможливе без комунікативних навичок, які формуються у людини в дошкільному віці та становлять вагому складову її комунікативного потенціалу.

Вивчення процесів становлення комунікації у дошкільників на сучасному етапі є надзвичайно важливим завданням, так як дозволяє прогнозувати труднощі комунікативної взає-

модії між дітьми. Комунікативний підхід до вирішення проблеми розвитку здібностей дитини до комунікативної діяльності вказує на те, що не можна навчитись розуміти іншу людину, не вступивши в особистісні стосунки з нею.

Цей взаємозв'язок відбувається при використанні різних комунікативних засобів (вербальних і невербальних), форм (діалог, бесіда, керування, наслідування та ін.), типів взаємодії (наслідування, встановлення зворотного зв'язку, конкуренція, співпраця, пристосування). Важливо зауважити, що відмінною рисою діагностики комунікативного потенціалу є не вивчення елементарних, мовних одиниць, а оволодіння дітьми здатністю користуватись вербальною або невербальною комунікацією, як засобом взаємодії у спілкуванні з оточуючими людьми.

В психолого-педагогічній літературі не існує спільного підходу до діагностики комунікативної діяльності, зокрема стану сформованості комунікативного потенціалу. Аналіз наукової проблематики формування компонентів комунікативного потенціалу у дітей з нормальним розвитком (О. Бодальов, А. Золотнякова, В. Лабунська, М. Лісіна, Т. Піроженко, А. Рузська, Г. Чиркіна та ін.), в осіб з порушеннями зору (Л. Вавіна, І. Гудим, В. Деніскіна, М. Заорська, В. Кобильченко, І. Моргуліс, Є. Синьва та ін.) та у дітей з порушеннями інтелекту (М. Гнезділов, О. Грабаров, К. Грачова, Г. Дульнев, М. Кузьмицька, Л. Логвінова, В. Петрова, Е. Сеген, Г. Цикото, А. Юдилевич та ін.) дав змогу з'ясувати важливість врахування специфічних особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку різних нозологій при організації та розробці діагностики стану сформованості комунікативного потенціалу. Адже комунікативна діяльність детермінована станом зорового аналізатора й інтелектуального розвитку [8]. Однак ще й дотепер в корекційній педагогіці не розглядалось питання сформованості комунікативного потенціалу у старших дошкільників, які мають порушення сенсорної та інтелектуальної сфери.

Отже, визначено коло основних проблем діагностики стану сформованості комунікативного потенціалу старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту: відсутність комплексної методики дослідження окресленого феномену та його компонентів у дітей з означеною нозологією; недостатнє висвітлення у спеціальній педагогіці та психології питань стосовно стану його сформованості у дітей з порушеннями сенсорної та інтелектуальної сфери.

Все це актуалізує питання дослідження комунікативного потенціалу старших дошкільників з порушеннями зору або інтелекту у порівнянні з дітьми зі складною структурою дефекту, а саме при поєднанні цих порушень, і передбачає вирішення наступних завдань: по-перше, теоретично обґрунтувати підбір діагностичного інструментарію для вивчення компонентів комунікативного потенціалу дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору, інтелекту та при поєднанні цих порушень; по-друге, за результатами дослідження встановити рівень його сформованості у дошкільників означеної категорії.

Важливо врахувати такі аспекти діагностики під час розроблення методики та організації процедури дослідження стану сформованості

комунікативного потенціалу: вимоги до процедури проведення з дітьми, які мають порушення зору або інтелекту; теоретико-методологічні засади побудови дослідження, що обумовлені структурною моделлю комунікативного потенціалу особистості [5].

Відповідно комунікативний потенціал неможливо досліджувати ізольовано у відриві від тих особистісних властивостей та здібностей, які детермінують сам процес комунікації. Зокрема потрібно використовувати методики, які вивчають не тільки взаємовідносини з іншими людьми, а й особливості розвитку дитини, характерні риси особистості, самооцінку, стан емоційної сфери дитини. Діагностичний комплекс повинен включати в себе завдання, які спрямовані на визначення рівня володіння способами дій, знань і навичок, реалізацію свого досвіду в різних умовах комунікативної діяльності, відносно короткого часу визначити рівень сформованості компонентів комунікативного потенціалу дітей даної вікової категорії або відхилення від нього в той чи інший бік.

В межах окресленого дослідження найбільш оптимальним є використання саме педагогічної діагностики, адже сучасний підхід передбачає створення педагогами умов для її організації. Важливим чинником є визначення структури дефекту, а саме даних про фізіологічний стан дитини з порушеннями зору та інтелекту. Віковий фактор розглядається як не менш важливий компонент, який визначає специфіку багатьох відхилень, у тому числі у розвитку комунікативного потенціалу [9].

Організація дослідження здійснювалася з опорою на принцип порівняльного підходу, який дозволяє точніше виявити особливості формування комунікативного потенціалу у старших дошкільників з порушеннями сенсорної сфери при збереженому інтелекті, порівняно з дітьми, які мають інтелектуальні порушення окремо або у поєднанні із сенсорними. Відбір відбувався шляхом збору та вивчення документації (анамнестичних даних про дітей, медичних карток зорових та супутніх захворювань, документації офтальмологів, неврологів, психіатрів та логопедів). Зважаючи на те, що немає чіткої, нормативно узгодженої градації зорових порушень, як показань до комплектування певних груп за офтальмологічними та психофізіологічними показниками дитини, в одну групу переважно об'єднані діти з різними зоровими порушеннями й різною гостротою зору. Така ж

система в групах зі складним дефектом, де різні за складністю зорові порушення можуть поєднуватися як з легкою, так і з помірною розумовою відсталістю.

Здійснюючи вибірку дітей для окресленого дослідження було враховано: вік – старші дошкільники 6–7 років; стан зорового аналізатора на момент експерименту – гострота зору в межах VIS 0,4–0,8 (діти зі зниженим зором); ступінь інтелектуальних порушень – легка розумова відсталість.

Для здійснення діагностики комунікативного потенціалу означених категорій дітей використовувались методики, які спрямовані на дослідження як суб'єктивних (внутрішніх), так і

об'єктивних (зовнішніх) чинників формування його компонентів.

Зміст проведеного експерименту був спрямований на дослідження двох компонентів структури комунікативного потенціалу особистості: комунікативне ядро та комунікативна периферія, розвиток яких актуальний саме для дітей старшого дошкільного віку із зоровими та інтелектуальними порушеннями [3].

Відповідно до означеного, розроблений діагностичний комплекс передбачав діагностику кожного з компонентів комунікативного потенціалу дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору, інтелекту та при поєднанні цих порушень (табл. 1).

Таблиця 1

Діагностичний комплекс комунікативного потенціалу дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору, інтелекту та при поєднанні цих порушень

Компоненти комунікативного потенціалу особистості	Показники	Діагностичні методики
Комунікативне ядро	<ul style="list-style-type: none"> – Позитивна мотивація та спрямованість на комунікативну діяльність. – Наявність потреб, бажання та інтересу до комунікативної взаємодії. – Встановлення та підтримання комунікації при наявності внутрішніх комунікативних сил (задатки, здібності, установки, бажання одержувати інформацію). – Наявність комунікативного досвіду, орієнтація в комунікативній ситуації (вміння звертатись з проханням, запитанням або за допомогою). – Розуміння власного емоційного стану та його причинно-наслідкових зв'язків (на елементарному рівні). – Емоційно-ціннісне ставлення дитини до процесу комунікації, відчуття задоволення від комунікативної взаємодії 	<ul style="list-style-type: none"> – Проективна методика «Чарівна паличка» – Методика «Визначення емоційного ставлення» – Методика «Трикутник» – Діагностика комунікативно-мовленнєвих вмінь дошкільників (імпресивне та експресивне мовлення)
Комунікативна периферія	<ul style="list-style-type: none"> – Ініціювання, підтримання, прогнозування та завершення комунікативного акту. – Здатність слухати і чути співрозмовника та адекватна реакція на міжособистісну взаємодію. – Влучний вибір комфортного виду комунікації (вербальний, невербальний, альтернативний) та доречне застосування під час комунікативної взаємодії. – Сприймання, наслідування, відтворення невербальних засобів комунікації (за малюнком, піктограмою, обличчям педагога або іншої дитини), вміння користуватись експресивно-виразною мімікою. – Активна взаємодія під час комунікативного акту, вміння вибрати собі співбесідника та контролювати свою поведінку. – Вміння долучатись до спільної комунікативної діяльності з дорослим та однолітками, об'єднуватись задля спільного результату. Вміння долати комунікативні бар'єри. – Вміння оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших, узгоджувати свої дії. – Навички соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватись у людських взаєминах, виконувати певні соціальні ролі. Знання мовного етикету. – Адекватне використання різних способів комунікативної взаємодії 	<ul style="list-style-type: none"> – Діагностика соціального інтелекту «Картинки» (О. Смірнова, В. Холмогорова) – Методика «Емоційні обличчя» (Н. Семаго) – Методика виявлення рівня комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку

Варто зазначити, що зміст діагностичного комплексу був адаптований до всіх категорій дітей. Надавалася перевага інструментарію, який допомагав стимулювати, підказувати зміст і способи виконання завдання. Також використовувалися проби з «відкритим» кінцем, коли діти при бажанні могли продовжити його, поки не вичерпають цікавість. Таким чином, мотивація визначала активність дітей та підвищувала результативність виконання діагностичного завдання.

Важливим чинником при підборі матеріалу було врахування зорових та інтелектуальних можливостей кожної дитини, а саме:

- відповідність матеріалу змісту завдання для певної вікової категорії, а також реального стану зору та рівню інтелектуального розвитку;
- реалістичність об'єктів та їх зображень;
- доступність матеріалу для сприймання кожною дитиною;
- діагностична доцільність його використання;
- зовнішня привабливість і естетичність;
- адаптація дібраного матеріалу до особливостей зорового сприймання дітей з порушеннями зору (використання оптимального розміру відповідного зорового діагнозу, виключення зайвих деталей, підсилення контрастності зображення, озвучення тощо) [1].

Весь процес експериментального дослідження відбувався в творчо-ігровій атмосфері із залученням психологічних хвилинок з використанням знайомих іграшок, ігор та ін. Даний

елемент роботи був спрямований на встановлення контакту з дитиною, що значно полегшило проведення досліджень та сприяло отриманню достовірних якісних показників.

Важливим елементом у дослідженні було надання додаткових, допоміжних, спрямованих запитань, підказок. Такий вид допомоги використовувався у випадку, якщо дитина не справлялася з поставленими завданнями: не розуміла зміст запитання, не знала відповіді або з інших причин не могла відповісти тощо. Саме цей спосіб допомоги дозволив розкрити наявний комунікативний досвід дитини та визначити зону найближчого розвитку, яка не актуалізувалася через слово, а саме з причини несформованості вербальних уявлень та збідненості експресивної лексики. Для достовірності виявлення рівня усвідомлення поставлених завдань і запитань дитині пропонували пояснити, чому вона так думає.

Враховуючи особливості навчальної та ігрової діяльності дошкільників з порушеннями зором та інтелектом, наявність у них підвищеної втомлюваності, в процесі опитування та інших видів діагностичної діяльності використовувалися відповідні часові терміни проведення опитування: індивідуальне тривало 10–15 хв. на день, групове – 10 хв. на день. Отримані результати фіксувалися, аналізувалися та заносилися у відповідні протокольні форми та узагальнені таблиці.

Отримані результати даних діагностичного комплексу дослідження стану сформованості комунікативного потенціалу дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору, інтелек-

Рис. 1. Рівень сформованості комунікативного потенціалу старших дошкільників з порушеннями зору, інтелекту та при поєднанні цих порушень (у %)

ту та при поєднанні цих порушень репрезентовані на діаграмі (рис. 1). За еталонні критерії оцінювання рівнів сформованості комунікативного потенціалу було взято наступні рівні: високий, достатній, середній, початковий.

Отже, дані експериментального дослідження свідчать про те, що старші дошкільники із зоровим та інтелектуальним порушеннями мають різний розподіл за рівнями сформованості комунікативного потенціалу.

За допомогою розробленого діагностичного комплексу визначено особливості стану сформованості компонентів комунікативного потенціалу старших дошкільників із порушеннями зору та інтелекту, що полягають у недостатній сформованості комунікативного ядра й характеризуються низькою мотивацією до комунікативної діяльності, наявністю тенденцій до інфантильності в емоційному розвитку та несформованістю адекватного для старшого дошкільного віку усвідомлення емоцій. Встановлено, що у дітей даної категорії присутня наявність суперечливих переживань та внутрішнього конфлікту, що є перешкодою для встановлення процесу комунікації. Порівняльна характеристика мотиваційно-потребових переваг і типології домінуючих бажань у дітей всіх категорій свідчить про те, що бажання комунікативного типу, тобто встановлювати взаємини з оточуючими та пізнавального типу, потреба задовольнити когнітивні потреби є найбільш значущими для дітей з порушеннями зору, натомість діти з порушеннями зору та інтелекту не приділяють цьому аспекту жодної уваги. Вагомою причиною порушень у формуванні комунікативного ядра є також низький рівень сформованості усного мовлення та недостатнє володіння вербальною і невербальною комунікацією.

Діагностичний комплекс дозволив також визначити своєрідність сформованості комунікативних навичок, що репрезентують другий компонент – комунікативну периферію. Так, порівняльна характеристика можливості адекватного уявлення про емоційний стан людини у дітей всіх категорій демонструє, що високий та достатній рівень мають переважно дошкільники з порушеннями зору, натомість низький рівень притаманний як категорії з порушеннями інтелекту, так і з порушеннями зору та інтелекту. Це свідчить про низький рівень сформованості комунікативних навичок, що виступають провідним інструментарієм імплементації комунікативного акту і, відповідно, наявністю

комунікативних бар'єрів у міжособистісній взаємодії, досить низьким рівнем соціальної позиції, що й засвідчили результати проведеної діагностики.

Отже, результати дослідження доводять, що у дітей з порушеннями зору та інтелекту становлення та розвиток компонентів комунікативного потенціалу відбувається специфічно та із затримкою внаслідок своєрідності розвитку зорового аналізатора та психічних процесів. Відтак, процес формування комунікативного потенціалу залежить від сформованості його компонентів. Недостатній розвиток хоча б одного з них спричиняє ситуації утрудненої комунікації. Через це вони не здатні адекватно сприймати, пізнавати та розуміти партнера по комунікації. Тобто першопричиною несформованості компонентів комунікативного потенціалу є обмеження надходження візуальної інформації та її подальша інтелектуальна обробка. Це призводить до ускладнень процесу формування комунікативної компетентності дитини, яка закономірно виникає і актуалізується на наступному віковому етапі розвитку старшого дошкільника.

Зважаючи на отримані результати, окреслено необхідність змін цілеспрямованого формування комунікативних навичок у структурі комунікативного потенціалу з опорою на потенційні можливості та максимальне використання їх в процесі комунікації, у тому числі через зміну акцентів у педагогічній діяльності спеціалістів та батьків, які здійснюють корекційно-розвивальну та навчально-виховну роботу зі старшими дошкільниками з порушеннями зору та інтелекту.

Все це дає підстави зробити висновок про необхідність цілеспрямованої роботи з формування компонентів комунікативного потенціалу особистості, що дозволить активізувати наявні та сформувати потрібні комунікативні здібності (комунікативне ядро) у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту і на їх основі сформувати вже необхідні комунікативні навички, які дадуть можливість реалізувати дітям свій комунікативний потенціал у новому комунікативному просторі.

Список використаних джерел

1. Бабич Н. М. Пошук нових шляхів формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту / Н. М. Бабич / Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2015. – Вип. 9. – С. 8-13.

2. Кобильченко В. В. Психологічний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями зору [Текст]: монографія / В. В. Кобильченко; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. – Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. – 205 с.
3. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення [Текст] : [монографія] / І. В. Мартиненко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : ДІА, 2016. – 307 с.: рис., табл.
4. Омельченко І. М. Психолого-педагогічні основи діагностики і формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку [Текст]: навчально-методичний посібник / І. М. Омельченко; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. – Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. – 185 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Структура комунікативного потенціалу особистості. / Л. Е. Орбан-Лембрик // Психологічні перспективи. – К., 2002. – Вип. 2. – С. 53–61.
6. Палій А. А. Диференціальна психологія [Текст]: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. А. Палій. – К. : Академвидав, 2010. – 432 с.
7. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини: [монографія] / Т. О. Піроженко. – ТОВ «Нора-прінт», 2002. – 309 с.
8. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та інтелекту / За ред. В. І. Бондаря, Л. С. Вавіної, В. В. Тарасун. – К., 2008. – 284 с.
9. Сухарева Г. Е. Теория и практика коррекционного обучения дошкольников с речевыми нарушениями / Г. Е. Сухарева. – М., 1991. – 319 с.

Nataliia BABYCH

Kyiv

THE MATURITY STATE OF COMMUNICATIVE POTENTIAL OF PRESCHOOLERS WITH VISUAL AND MENTAL VIOLATIONS, AND WITH THEIR CONJUNCTION

In the articles lighted up children have methodical principles of research of the state of formed of communicative potential among children of elder preschool age with some visual and intellectual destructions. The problem is controversial, which is the matter of publication's content, and the status of studying such a problem within the modern correctional pedagogics is also elucidated here. There has been developed the diagnostic system, that found out the formation state of communicative skills in the structure of communicative potential. As a result of the experimental work it has been established that older preschoolers with visual and intellectual impairments have different distribution according to the level of communicative opportunity formation.

Key words: communication, interaction, communicative skills, communicative activity, communicative potential, older preschoolers with visual and intellectual impairments.

Наталія БАБИЧ

г. Киев

СОСТОЯНИЕ СФОРМИРОВАННОСТИ КОММУНИКАТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ, ИНТЕЛЕКТА И ПРИ СОЧЕТАНИИ ЭТИХ НАРУШЕНИЙ

В статье освещены методические основы исследования состояния сформированности коммуникативного потенциала у детей старшего дошкольного возраста с нарушениями зрения и интеллекта. Данный вопрос является неоднозначным, о чем и говорится в публикации и описывается состояние изученности данной проблемы в современной коррекционной педагогике. Предлагается диагностический комплекс для определения состояния сформированности коммуникативного потенциала в соответствии с выделенными компонентами, определены его уровни у детей старшего дошкольного возраста с нарушениями зрения, интеллекта и при сочетании этих нарушений.

Ключевые слова: коммуникативный потенциал, коммуникативное ядро, коммуникативные периферия, коммуникативные навыки, коммуникативная деятельность, дети с нарушениями зрения и интеллекта.

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2017